

Kristofer
Rajan

**Civilizovani
do bola**

CENA NAPRETKA

Prevela
Tatjana Bižić

Laguna

Naslov originala

Cristopher Ryan

CIVILIZED TO DEATH

Copyright © 2019 by Christopher Ryan

All rights reserved

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

Frenku i Džuliji

„Ovaj prijateljski, graciozni divljak, ko je on? Čeka li on na civilizaciju ili ju je postigao i već vlada njom?“

– Volt Vitmen, „Pesma o meni“, iz *Vlati trave*

Sadržaj

Uvod: Upoznaj vrstu svoju 13

Prvi deo: Postanci

1. O čemu govorimo kada govorimo o preistoriji 32
 - O sposobnostima i sklonostima 36
 - Ljudska istorija preistorije 39
 - Plemeniti divljaci, divlji plemići i
lažni argumenti o pećinskom čoveku. 44
2. Nelagodnosti civilizacije
 - Empirija uzvraća udarac 51
 - Kroz nezapamćena vrata 56
 - „Najbolji ljudi na svetu“ 72
 - Umeće necivilizovanosti 78
 - Maltusovska malrezonovanja
i hobsovske horor predstave 86
 - Funkcije straha 91
 - O primitivnoj moći 99

**Drugi deo: Apokalipsa uvek
(Narativ o večnom napretku u sadašnjem trenutku)**

3. Mit o divljem divljaku (Objava rata miru). 115
 - Primatski dokazi 117
 - Antropološki i arheološki dokazi 120
4. Iracionalni optimista
 - Bluz o boljem životu 129
 - O bogatstvu narodâ. 132
 - Hrana za misli. 137
 - Laži o dugovečnosti i cena raja 140

Treći deo: Odrizi u drevnom ogledalu (Biti ljudsko biće)

5. Pogrešna argumentacija o pogrešnoj
naturalističkoj argumentaciji 156
6. Rođeni da budemo divlji. 161
7. Pakao na zemlji. 175
8. Burni pubertet 181
9. Strepnje odraslih 194
 - Dobar posao, ako možete da ga dobijete 194
 - Cena novca 202
 - Kako izgubiti pobedom 207
 - Sindrom bogatih kretena. 211
 - Opijeni dolarima 221

Četvrti deo: Preistorijski put u budućnost

10. Sve je dobro što se dobro svrši 231

11. U odsustvu svega svetog	224
Božje mnogoglasje	250
Uključite se, uskladite se, popravite se	257
O svetim duhovima.	274
Prevaziđena progresivnost.	279
Zaključak: Neophodna utopija	284
Dobre strane smaka sveta	286
Kraj svih naših istraživanja	290
<i>Izjave zahvalnosti.</i>	299
<i>Beleške i dodatna literatura</i>	301

Uvod: Upoznaj vrstu svoju

Slobodno recite da sam nezahvalan. Zubi su mi popravljani srebrnim punjenjima, u frižideru mi je pivo iz zanatskih pivara, u džepu mi je ceo jedan muzički svet. Vozim japanska kola s tempomatom, servo sistemom i vazdušnim jastucima spremnim da izlete i umotaju me u mekani zagrljaj ako sletim s puta. Nosim nemačke naočari koje se same zatamnjuju na kalifornijskom suncu, a ove reči pišem na kompjuteru tanjem i lakšem od knjige u kojoj će one na kraju biti odštampane. Uživam u društvu prijatelja bez kojih bih ostao da nije bilo hitnih hirurških intervencija, a poslednjih sedamnaest godina života mog oca njegova krv je prečišćavana kroz jetru čoveka po imenu Čak Zerner, koji je umro 2002. godine. Imam sve razloge da cenim mnoga čuda civilizacije.

Pa ipak.

Kad je engleski pisac Gilbert Kit Česterton 1921. godine prvi put boravio u Americi, domaćini su ga odveli na Tajms skver noću. Česterton je stajao i ćutke gledao nekoliko trenutaka, a atmosfera je postajala sve neprijatnija. Kad ga je napokon neko upitao šta misli, Česterton je odgovorio: „Razmišljao sam o tome koliko bi lepo ovo bilo kad ne bih znao da čitam.“

Kao i Česterton, i mi znamo da čitamo znake, a oni nisu dobri. Uporne, bleštave reklame postojano gube moć da nam skrenu pažnju s onoga što mnogi znaju, a većina podozreva: bližimo se kraju puta. Vera u napredak – temeljna pretpostavka i najvažnije obećanje civilizacije – otapa se kao glečer.

Ali šta je s antibioticima i avionima, ženskim pravima, homoseksualnim brakovima? Sve je to u redu, ali kad se pobliže razmotre, za mnoge darove civilizacije ispostavi se da su manje-više samo delimična kompenzacija za ono što smo već platili ili da stvaraju isto onoliko nevolja koliko su navodno rešili.

Većina zaraznih bolesti od kojih nas vakcine štite nije ni bila problem dok ljudska bića nisu počela da žive s pripitomljenim životinjama, s kojih patogeni prelaze na našu vrstu. Smrtna opasnost od gripa, malih boginja, tuberkuloze, kolere, srčanih oboljenja, malarije, truljenja zuba, većine vrsta raka i gotovo svih ostalih težih bolesti koje zadaju silne patnje našoj vrsti potiče od nekog aspekta civilizacije: domaćih životinja, pregusto naseljenih gradova, otvorenih kanalizacionih odvoda, hrane zatrovane pesticidima, remećenja našeg mikrobioma i tako dalje.

Nije prošlo ni nekoliko godina otkako smo otkrili čudesnu tajnu letenja, a piloti su već jednom rukom pilotirali dok su drugom bacali bombe na civile. A žene i seksualne manjine tek u najprogresivnijim savremenim društvima ponovo postaju prihvaćene i poštovane kao što su po pravilu bile u većini sakupljačkih društava.* Izveštaji o napretku teže neumerenim preuveličavanjima, a prihvataju se nekritički,

* Pojmove sakupljač, lovac-sakupljač i necivilizovan koristiću naizmenično da bih izbegao ponavljanje. U svakom slučaju, izuzev ako je naznačeno drugačije, govorim o lovcima-sakupljačima koji po pravilu ne prave zalihe hrane, nego ono što pronađu pojedju čim pronađu.

dok se na sve one koji dovode u pitanje blagodeti civilizacije s nipodaštavanjem gleda kao na cinike, utopiste ili svojevršne hibride ovih pogleda na svet.

„Može se smatrati da je jedno doba završeno“, rekao je Artur Miler, „kad su mu temeljne iluzije iscrpljene do kraja.“ Napredak, sasvim izvesno temeljna iluzija našeg doba, istrošen je. Distopijski razvoj događaja preti nam sve jače dok se lovišta ribe iscrpljuju, nivo ugljen-dioksida u vazduhu raste, a oblaci radioaktivne pare se vijuju iz „bezbednih“ nuklearnih postrojenja. Nafta se izliva u okeane, mutirajući patogeni pobeđuju i poslednje delotvorne antibiotike, a živi mrtvaci se teturaju kroz našu kolektivnu podsvest. Kako koja godina dolazi, svaka je najtoplija ikada zabeležena, a sledeći neobjavljeni rat rasplamsava se iz ugaraka prethodnog dok političke partije kandiduju šarlatane koji ne mogu da usaglase mišljenja ni o onome što se dešava, a kamoli o onome što bi trebalo preduzeti povodom toga. Uprkos čudima našeg doba – ili možda delimično upravo zbog njih – ovo su izuzetno burna vremena.

Često se pitamo kakav bi nam mudar savet doneo neki izaslanik iz budućnosti da nam pomogne da odaberemo bolji put napred. Razmotrimo, međutim, suprotnu mogućnost. Kako bi neki putnik kroz vreme iz preistorijske prošlosti procenio stanje i putanju našeg savremenog sveta? Nema sumnje da bi na njega dubok utisak ostavilo mnogo toga na šta bi naišao ovde, ali kad bi zaprepašćenje mobilnim telefonima, putovanjima po vazduhu i autonomnim automobilima splasnulo, šta bi zaključio o suštini i smislu našeg života? Da li bi bio više zadivljen našim tehnološkim tričarijama ili uzrujan zbog svega što smo ostavili za sobom u jurnjavi ka sve klimavijoj budućnosti?

Ovo pitanje nije toliko hipotetično kao što nam se možda čini. Misionare, istraživače, avanturiste i antropologe dosledno je zbunjivalo i razočaravalo odbijanje domorodačkih plemena da prihvate udobnosti i sputanosti koje nosi civilizacija. „Zašto bih učio da obrađujem zemlju“, pitao je jedan muškarac iz bušmanskog plemena San, „kad na svetu ima toliko mongomongo oraha?“ Bendžamin Frenklin je u pismu jednom prijatelju izneo zapažanje o tome koliko su Indijanci nezainteresovani da stupe u civilizaciju: „Nikada ne pokazuju nikakve sklonosti da svoj način života zamene našim. Kad je indijansko dete podizano među nama, ono nauči naš jezik i privikne se na naše običaje, pa ipak, ako ode da obiđe rodbinu i pođe u jedno jedino indijansko tumaranje s njima, nema nikakvih izgleda da ga ubediš da se ikad vrati.“ A kad bela deca okuse indijanski život (uglavnom tako što ih Indijanci otmu), i njima je, prema onome što tvrdi Frenklin, taj način života draži. Pošto budu spasena, „ubrzo im se zgadi naš život, i brige i patnje neophodne da bi se on održavao, pa ugrabe prvu priliku i pobegnu opet u šume“.

Čarls Darvin je iz prve ruke video koliko je teško ubediti domorodačko stanovništvo da prihvati civilizaciju. Ploveći *Biglom* od ostrva do ostrva Ognjene zemlje, bio je zaprepasćen prljavštinom i poniženjem u kojima, kako je on to video, žive ljudi na hladnom, olujama izloženom južnom vrhu Južne Amerike. U pismu jednom prijatelju Darvin piše: „Nikad nisam video ništa što me je zapanjilo potpunije od mog prvog pogleda na jednog divljaka; bio je to nagi stanovnik Ognjene zemlje, vetar mu je nosio dugu kosu, lice mu je bilo zamazano bojom.“ U dnevnik je zapisao: „Verujem da sve i da se pretraži ceo svet, čovek nižeg stepena ne bi mogao da se nađe.“

Na jednom ranijem putovanju kapetan *Bigla* Robert Ficroj je oteo troje domorodaca iz Ognjene zemlje, dvoje dece – kojima su Britanci dali imena Fuegija Basket i Džemi Baton* – i jednog mladića koga su nazvali Jork Minister. Otmica je bila opravdana, smatrao je Ficroj, jer će „na kraju koristi od upoznavanja s našim običajima i jezikom nadoknaditi privremeno odvajanje od njihove vlastite zemlje“. Ficroj ih je odveo u Englesku, gde su proveli duže od godinu dana poučavani civilizovanom životu i čak su se upoznali s kraljem Vilijamom IV i kraljicom Adelaidom. Sada su, upoznati s očiglednom premoći evropskog društva, putovali s Darwinom na *Biglu* vraćajući se svom narodu u Ognjenoj zemlji da bi mogli da propovedaju doličan, civilizovan pristup životu.

Kad je, međutim, *Bigl* ponovo uplovio u Zaliv Vulija, u blizini planine koja danas nosi Darwinovo ime, svega godinu dana pošto ih je vratio kući, Džemija, Jorka i Fuegiju nije bilo moguće naći. Kolibe koje su britanski mornari sagradili za troje domorodaca Ognjene zemlje bile su napuštene, a bašte koje su im zasadili zarasle u korov. Konačno su uspeali da uđu u trag Džemiju, koji je došao na večeru s Darwinom i Ficrojem na *Biglu* i potvrdio im da su dvoje njegovih zemljaka i on napustili civilizovani život. Rastužen, Darwin je pisao da nikada nije video „tako potpunu i žalosnu promenu“ i da je „bilo mučno gledati ga“. (Zabeležio je takođe da Džemi nije zaboravio kako da se pravilno služi nožem i viljuškom.) Kad je kapetan Ficroj ponudio Džemiju da ga povede nazad u

* *Fuegia Basket, Jemmy Button* – *Fuegia* je izvedeno iz španskog imena Ognjene zemlje – *Tierra del Fuego*; *basket* engl. – korpa; *jemmy* – engl. pajser; *button* – engl. dugme. Britanci, po svemu sudeći, nisu smatrali da su žitelji Ognjene zemlje od svojih roditelja dobili ili da uopšte zavređuju prava ljudska imena. (Prim. prev.)

Englesku, Džemi je odbio, rekavši da nema „ni najmanje želje da se vrati u Englesku“ jer je srećan i zadovoljan s „mnogo voća“, „mnogo ribe“ i „mnogo ptičica“.*

Karl Jung je gorko žalio što smo se udaljili od prošlosti i zbog „iskorenjenosti“ koja navodi ljude da žive „više u budućnosti i njenim himeričnim obećanjima o zlatnom dobu nego u sadašnjosti, s kojom naše evolucijsko zaleđe još nije stiglo da uhvati korak“. U svojim memoarima *Sećanja, snovi, razmišljanja* Jung nedvosmisleno oplakuje slepo plutanje naše vrste u fantaziju o budućnosti: „Bezglavo jurimo ka novome, gonjeni sve jačim osećanjima nedovoljnosti, nezadovoljstva i nemira. Ne živimo više od onoga što imamo, nego od obećanja, ne više u svetlosti sadašnjosti, nego u mraku budućnosti, u kojoj će nam, nadamo se, konačno granuti pravo sunce. Odbijamo da uvidimo da se sve bolje kupuje po cenu nečeg goreg.“

U eseju iz 1928. godine naslovljenom „Ekonomske mogućnosti za naše unuke“ slavni ekonomista Džon Mejnard Kejns zamislio je kako će svet izgledati jedan vek u budućnosti. Sve će biti toliko dobro, predviđao je on, da niko neće morati da brine kako da zaradi novac. Glavni problem s kojim će se ljudi suočavati biće da smisle šta da rade s

* Dvadeset pet godina kasnije, krajem 1859, nekoliko dana pošto je objavljen *Postanak vrsta putem prirodnog odabiranja ili Očuvanje povoljačenih rasa u borbi za život*, Džemi Baton je predvodio napad na jednu grupu hrišćanskih misionara u kome je pobijeno njih osmoro. Što se tiče kapetana Ficroja, pošto je isporučio mladog Čarlsa Darvina i njegove revolucionarne ideje nazad u Englesku, on je izumeo naučno predviđanje vremena i izveo revoluciju u meteorologiji. I pored svojih naučnih dostignuća, ostao je duboko pobožan čovek i *Postanak vrsta* ga je zgrozio.

ogromnom količinom slobodnog vremena: „Prvi put otako je stvoren, čovek će se suočavati sa svojim stvarnim, svojim trajnim problemom“, pisao je Kejns, „kako da koristi to što je slobodan od pritiska ekonomskih briga, kako da ispuni dokolicu, a taj problem će nadvladati nauka i višestruka interesovanja.“

Dakle, evo nas u toj željno iščekivanoj budućnosti, a prosečni Amerikanac je i dalje iznuren i očajan kao što je uvek bio, radi isto onoliko sati koliko je radio i 1970. i ima mnogo sreće ako dobije dve-tri slobodne sedmice godišnje. Tehnički jeste istina da parametri globalnog bogatstva rastu poslednjih decenija, ali je, barem u Evropi i Sjedinjenim Američkim Državama, gotovo celokupni taj višak bogatstva otišao onima kojima je najmanje potreban, dok svi ostali zaostaju više nego ikada.

Čak ni oni među nama koji imaju najviše sreće nisu zaista baš toliko bezbrižni. Četrdeset četiri posto Amerikanaca koji zarađuju između četrdeset i sto hiljada dolara godišnje reklo je prilikom anketa da u hitnoj nuždi ne bi mogli smesta da pribave četriristo dolara; to isto je reklo i dvadeset sedam posto onih koji zarađuju više od stotinu hiljada. Na svetskom nivou bruto domaći proizvod porastao je između 1990. i 2014. godine za dvesta sedamdeset jedan posto, pa ipak se broj ljudi koji žive s manje od pet dolara dnevno za isto to vreme povećao za deset posto, a broj onih koji gladuju za devet posto.

Ah, ta blistava budućnost ispunjena dokolicom – uvek tu na korak ispred nas. Mislite li da sam surov? Evolucijski biolog Stiven Džej Guld nazvao je sam pojam napretka „pogubnom, kulturološki ušančenom, nepotvrdivom, neoperabilnom, nesavrtljivom idejom koja se mora zameniti nečim drugim ako hoćemo da razumemo istorijske obrasce“.

Džareda Dajmonda, mada je malo diplomatsičniji, takođe nije ubedila progresivistička propaganda. Po njemu, reči kao što je civilizacija i fraze kao uspon civilizacije upućuju na pogrešno mišljenje „da je civilizacija dobra, lovci-sakupljači su bedni i nesrećni, a istorija se u poslednjih trinaest hiljada godina kreće putem napretka ka sve većoj ljudskoj sreći“. Dajmond, međutim, na to ne naseda: „Ja ne podrazumevam da su industrijalizovane države 'bolje' nego plemena lovaca-sakupljača, niti da je prelazak sa života lovaca-sakupljača u države utemeljene na gvožđu 'napredak', niti da je on vodio ka većoj ljudskoj sreći.“

Čujem, međutim, kako mi prigovaraju poklonici napretka, oni koji istinski veruju da je očigledno samo po sebi kako naša vrsta ispunjava svoju sudbinu izabranika na našoj planeti napredujući asimptotskom putanjom ka nekom cilju koji postaje sve bliži – iako nikako da stignemo sasvim do njega. Ne sporim stvarnost napretka u izvesnim kontekstima, ali imam mnogo nedoumica oko toga kako da napredak konceptualizujemo i čime da ga merimo. Skloni smo, na primer, da mešamo napredak s prilagođavanjem. Nužna pretpostavka prilagođavanja – a samim tim i evolucije – nije da vrsta evoluirajući postaje „bolja“, nego samo da razvija bolji sklad sa svojom životnom sredinom. Najbolje prilagođeni možda opstaju i ostavljaju za sobom potomstvo, ali prilagođenost je koncepcija koja postoji jedino u jednom konkretnom ekološkom kontekstu i nema nikakvu apsolutnu, nekontekstualnu vrednost niti značenje. Mužjaci bele kanje, vrste malih lešinara, razmazuju izmet po glavi – pretpostavlja se da bi prikazali ženka svoju imunološku uspešnost. Ovaj konkretni oblik ispoljavanja prilagođenosti verovatno nije toliko delotvoran kod drugih vrsta.

Meni se često čini da naš napredak vodi ili ka modernoj manifestaciji naše daleke prošlosti ili ka ivici ponora. Naša očajnička lutanja jalova su potraga za nekim mestom nalik onom domu koji smo napustili kada smo okrenuli leđa rajskom vrtu i počeli da obrađujemo zemlju. Naši najčežnjiviji snovi možda su naprosto slika sveta kakav je bio pre nego što smo zaspali.

Možda se približavamo takozvanoj singularnosti, kada će se naša tela, atrofirana usled udobnosti, pretopiti u ekrane u koje zurimo tako veliki deo svog života. Ili će možda kolonizacija drugih planeta omogućiti našim potomcima da žive u dalekim kupolama pod pokroviteljstvom *Epla, Tesle* i *Sezars palasa*.^{*} Ako ste se i vi kao Kejns nadali egalitarističkom svetu zajedničkog izobilja i slobodnog vremena koje će ljudi moći da provode s onima koje vole, razmislite o tome da su naši preci živeli u manje-više takvom svetu sve dok pre desetak hiljada godina nisu počeli da se bave poljoprivredom i dok nije niklo ono što će kasnije biti nazvano civilizacija, pa smo od tada napredovali sve dalje od tog sveta.

Kad se krećete u pogrešnom pravcu, upravo vam napredovanje ni najmanje nije potrebno. „Napredak“ koji definiše naše doba često više liči na napredovanje bolesti nego leka protiv nje. Civilizacija često kao da hvata vrtoglavo ubrzanje baš kao nešto što biva u kovitlacu otplavljeno niz slivnik. Da nije možda vatrena vera u napredak neka vrsta analgetika – vera u budućnost kao protivotrov za sadašnjost suviše zastrašujuća da bismo o njoj razmišljali?

Znam, uvek je poneki ludak upozoravao da se smak sveta bliži i taj je svaki put govorio: „Ovog puta je drugačije!“ Ipak, ozbiljno, ovog puta jeste drugačije. Naslovi kao: „Piše nam se propast. Šta sada?“, plaše nas s prvih strana najvažnijih

^{*} Čuveni hotel i kasino u Las Vegasu. (Prim. prev.)

novina. Klima na planeti izmiče nam kao tovar na brodu koji tone. Prema izveštaju visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice, krajem 2015. godine broj ljudi proteranih sa svojih ognjišta usled rata, paravojnih sukoba i progona narastao je sa trideset sedam i po miliona 2004. na vrtoglavih šezdeset pet miliona i trista hiljada. Jata mrtvih ptica padaju s neba, brujanje pčela utihnjuje, seobe leptirova su prestale, životno važne okeanske struje se usporavaju. Biljne i životinjske vrste izumiru stopom koja nije viđena još otkad su pre šezdeset pet miliona godina izumrli dinosauri. Čorbaste mase plutajuće plastike površine Teksasa guše sve kiselije okeane, podzemna ležišta slatke vode crpimo do poslednje kapi. Ledene kape se tope dok oblaci metana klobučajući naviru iz dubina, ubrzavajući ciklus propasti planete. Vlade sklanjaju pogled dok Volstrit otkida i poslednje komadiće imetka s lešine srednje klase, a energetske kompanije upumpavaju tečnost pod visokim pritiskom u podzemne formacije stenja da bi izvukle naftu i gas, trujući podzemne izvore od kojih svima nama zavisi život, ali ne znamo kako da ih zaštitimo. Nije ni čudo što je depresija vodeći svetski uzrok nesposobnosti ljudi da normalno funkcionišu – i širi se sve brže.

Stanje je potresno i zabrinjavajuće, ali ne bi trebalo da nas iznenađuje. Svaka civilizacija koja je ikada postojala propala je zapadajući u kaos i metež. Zašto bismo pretpostavljali da će naša razbiti šablon? Ipak, jedna razlika zaista postoji: dok je krah Rima, Sumera, Maja, drevnog Egipta, Uskršnjeg ostrva i drugih bio ograničen na jedno određeno područje sveta, civilizacija koja se upravo urušava oko nas globalnog je domašaja. Kao što je to sročio kanadski istoričar Ronald Rajt: „Svaki put kad se istorija ponavlja, cena je sve viša.“

Možda vi mislite da kraj sveta nije bitan, da su uzvišena lepota Betovenovih poznih kvarteta, fotografije Zemlje

snimljene iz svemira ili saznanje o strukturi DNK vredni svake cene – čak i onozemaljske cene koju plaćamo i mi i druga stvorenja na ovoj planeti. Možda je tehnološka medicina spasla život vama ili nekome koga volite i zbog toga je za vas i zbunjujuće i neukusno da ne budete čistokrvni zaljubljenik u napredak. Možda verujete da će samospstavljena koalicija pametnih, časnih ljudi naći način da se korektivni kulturološki memovi brzinom zaraze pronesu celom našom vrstom – zarazivši je, u poslednji čas, s malo zdravog razuma.

Na pitanje jesu li čuda našeg vremena vredna neumereno visoke cene po kojoj ih plaćamo svako od nas mora, na kraju krajeva, da odgovori sam za sebe. Pre nego što čak i načnemo odgovor na tako jedno prelomno pitanje, međutim, moramo da uklonimo veo progresivističke propagande koji nam je stolecima zaklanjao pogled da bismo, kao prvo, stekli potpuniji pojam civilizacije, koji obuhvata i njenu cenu i žrtve i, kao drugo, da ozbiljno razmislimo o tome koliko zaista smisla i ispunjenja „moderna čuda“ unose u naš život. Ako je već sve tako prekrasno, zašto je onda toliko mnogo nas u dubini duše nesrećno?

Rasprostranjeno verovanje da je život necivilizovanog čoveka bio i jeste očajnička borba za opstanak podudara se s oholim omalovažavanjem necivilizovanih „divljaka“ uobičajenim za protekle vekove. Osim što je netačno i što nosi i rasističke prizvuke, ovo gledište ima katastrofalne posledice po našu sadašnjost. Lekarske odluke od kojih zavisi nečiji život ili smrt zasnivaju se na pogrešnim pretpostavkama o sposobnostima ljudskog tela, veze propadaju zbog nemogućnosti da se ispune nerealna očekivanja, zakonodavni sistemi zasnovani na netačnim shvatanjima o ljudskoj prirodi stvaraju patnje koje bi trebalo da otklanjaju, obrazovne

institucije guše radoznalost svojih polaznika, i tako dalje. Zapravo, gotovo svaki aspekt našeg života (i naše smrti) izvitoperen je pogrešnim shvatanjima o tome kakva je u stvari životinja homo sapijens.

Doktor Džonas Solk, slavan jer je pronašao vakcinu protiv dečje paralize, izrazio je to nezaboravnim rečima: „Sada je neophodno ne samo da 'upoznamo sami sebe' nego i da 'upoznamo svoju vrstu' i da razumemo 'mudrost' prirode, naročito žive prirode, ako hoćemo da razumemo čoveka i da mu pomognemo da pretvori život u poželjno i ispunjavajuće iskustvo.“

Koliko nas, međutim, poznaje svoju vrstu dovoljno dobro da bismo poznavali sebe? Vekovima smo dobijali pogrešne informacije o tome kakva smo mi to zapravo stvorenja bili, jesmo i možemo da budemo. Zbrka koja je iz toga proistekla podriva naša nastojanja da živimo „poželjan i ispunjavajući život“. Moguće je da laži budu ponavljane toliko učestalo da postanu nerazpoznatljive od glasova u našoj glavi: *Civilizacija je najveće ljudsko dostignuće*. Napredak je neporeciv. Imate sreće što živite upravo ovde i sada. Za svaku sumnju, očajanje ili razočaranje koje osećate sami ste krivi. Prevaziđite ih. Okrenite im leđa. Popijte pilulu i prestanite da se žalite.

Da budem sasvim jasan, ja ne gajim nikakve zablude o „plemenitim divljacima“ niti o „povratku u rajski vrt“. Videćemo da su divljaci plemeniti koliko jesu ili koliko su ikada bili zato što je njihovo društvo cvalo podstičući velikodušnost, poštenje i uzajamno uvažavanje – i nije nikakva slučajnost što te vrednosti negde duboko u sebi većina ljudskih bića poštuje i dan-danas. Postojali su konkretni razlozi za to što su naši preci lovci-sakupljači, koji su veoma zavisili jedan od drugog u borbi za opstanak, gajili ove vrednosti i

lične osobine – i što ih je evolucija prenosila s pokolenja na pokolenje seksualnim odabiranjem, budući da su to bile osobine koje su privlačile žene prilikom odabira seksualnih partnera. Što se rajskog vrta tiče, njega smo odavno asfaltirali. Dospeli smo predaleko, povratka više nema. Ljudska populacija odavno je premašila kapacitete lovačko-sakupljačkog načina života, koji u većini ekosistema iziskuje da gustina stanovništva bude manja od jedne jedinice po kvadratnom kilometru. U svakom slučaju, mi više nismo nepripitomljena bića kakva su bila naši preistorijski preci. Izgubili smo isuviše znanja i fizičke izvežbanosti neophodne da bi se udobno živelo pod zvezdama. Ako su naši preci bili vukovi ili kojoti, većina nas je bliža mopsovima ili pudlama.

Godinama unazad nabasao sam na, sasvim sigurno, najtužniji zoološki vrt na svetu, u Bukitingiju na indonežanskom ostrvu Sumatri. Bilo je to samo nekoliko zapuštenih betonskih kaveza u kojima je skapavala šaćica na lagano umiranje osuđenih orangutana. Nikada neću zaboraviti pogled u njihovim očima dok su mi pružali ruke kroz zardale gvozdene rešetke preklinjući za slobodu, dodir, smrt... sve samo da ne traje dalje tako. Posle tog bliskog pogleda na životinje koje boluju od onoga za šta ću kasnije saznati da se ponekad naziva zoohoza, decenijama više nisam prišao nigde ni blizu zoološkom vrtu. Na kraju me je neko od mojih prijatelja ubedio da odem da vidim bonobo majmune u San Dijegu. To što oba ta mesta zovemo zoološkim vrtom samo ističe siromaštvo jezika. Bez obzira na to kakav stav imate o držanju životinja u zarobljeništvu, zoološki vrt u San Dijegu pokazuje ozbiljnu želju da se stvori jedan veštački svet što je moguće sličniji prirodnoj sredini u kojoj svaka pojedinačna vrsta živi. Ljudi koji su projektovali prostor za životinje očigledno su proučavali prirodni kontekst i ponašanje bića

koja će tu živeti. Stvorene su replike prirodnih staništa, koje pružaju barem simulakrum divlje prirode unutar zidova.

Teško je opredeliti se za samo jedan element koji homo sapijensa izdvaja od svih ostalih životinja. Spisak neusvojenih kandidata je dugačak i obuhvata primenu alatki, uzgajanje drugih vrsta radi hrane, nereproduktivno seksualno ponašanje, kontakt očima za vreme seksa, orgazam ženke, organizovane sukobe raznih grupa, prenošenje znanja s pokolenja na pokolenje i slično. Evo mog predloga. Mi smo jedina vrsta koja živi u zoološkim vrtovima koje je sama izgradila. Svakodnevno stvaramo svet u kome ćemo i mi sami, i naši potomci posle nas, živeti. Ako hoćemo da taj svet liči više na zoološki vrt u San Dijegu nego na one grobnice za žive stvorove u Bukitingiju, moraćemo jasnije da razumemo kakav je ljudski život bio pre nego što su se naši preci prvi put probudili u kavezima. Moraćemo da upoznamo svoju vrstu.

Prvi deo

POSTANCI

Pali smo niz vodopad napretka, koji nas nosi ka budućnosti sve silovitijom žestinom što nas dalje odnosi od naših korena.

– Karl Jung

Ova knjiga priča priču o priči. Pre nastanka civilizacije, pre nego što su naši preci duvaljkom raspršili oker po zidu ijedne pećine, pre nego što su čak i ovladali vatrom, već su bili očarani pričama. Prvi ljudski izum je i dan-danas najmoćniji. Onaj ko priča priču stvara svet.

Pogrešno sam razumeo ključni deo priče. Zbunjivali su me ljudi koji pričaju o nemilosrdnosti i okrutnosti i onda, mudro klimajući glavom, dodaju: „Vučji je to svet.“ Klimao sam i ja glavom, ali u sebi sam mislio: „Pojma nemam šta ima loše u vučjem svetu.“ Na kraju sam pogrešno upotrebio taj izraz u jednom školskom zadatku, pa mi je učitelj, plaćući od smeha, objasnio da se zapravo misli na izreku: Čovek je čoveku vuk – i šta ona znači.

Ljudi pričaju priče o onome što se događalo, ali još češće, priče koje pričamo određuju šta se događa. Narativ postaje paradigma, jer su priče o postanku predviđanje i ograničavanje podjednako koliko i objašnjenje. Karta koja pokazuje odakle smo došli takođe ograničava kuda možemo odavde. Ako vaša priča govori o tome kako ste vi nečija žrtva, kao žrtva ćete i proživeti ceo život. Ako je u vašoj priči vaša rasa nadmoćna nad svim ostalima, dokazi o njihovoj nižoj vrednosti izgledaće vam i brojni i očigledni. Da biste stekli jasniji pojam o budućim izgledima neke veze, pitajte zaljubljene kako su se upoznali. Pričaju li priču koja se kreće ka dobroti, uzajamnom poštovanju i zajedničkoj radosti ili se putanja priče sve više odmiče od svega ovoga? Priča o nepomirljivim neprijateljima uhvaćenim ukoštac radi sticanja moći sasvim izvesno se neće završiti sa: „I živeli su srećno do kraja života.“

Evo priče o tome ko smo i otkuda smo došli koja je pričana svima nama:

Život naših predaka u preistoriji bio je neprekidna borba protiv gladi, bolesti, grabljivaca, i jednih protiv drugih. Preživljavali su samo najjači, najpametniji, najrevnosniji i najnemilosrdniji, i samo su oni uspevali da prenesu svoje gene – a čak bi i ti srećnici jedva uspevali da dožive oko trideset pet godina. Zatim je, pre desetak hiljada godina, neki sad već odavno zaboravljeni genije izumeo poljoprivredu i izbavio našu vrstu iz životinjskog očajništva, utvrši joj put ka civilizacijskom obilju, dokolici i finoći duha. Uprkos povremenom nazadovanju, od tada je sve išlo nabolje.

Tomas Hobs je 1651. godine opisao ljudski život pre nastanka države kao „usamljenički, sirotinjski, pogan, zverski i kratak“. Tri i po veka kasnije to je još uvek jedna od najpoznatijih fraza u engleskom jeziku, a ova Hobsova slika naše precivilizacijske prošlosti ostaje jedna od okosnica priče

o civilizaciji. Taj narativ o večnom napretku pripisuje sebi u zaslugu objašnjenje o premoćima civilizacije, uzimajući ih kao nešto što se podrazumeva samo po sebi. Budući da je vera u „napredak“ naprosto drugim rečima rečeno da je danas samo po sebi bolje nego juče, pojam napretka mora se prihvatati sa slepom verom i ne može se podvrgavati preispitivanju a da se ne prizove gnev istinskih vernika. Narativ o večnom napretku nam, međutim, truje razum, telo i odnose s drugim ljudima isto onako sigurno kao što truje vazduh, vodu i zemlju. Taj narativ pravda milenijume ropstva i vekove kolonijalizma; stvara čoveku duboko nepoverenje u sebe i u druge, stid i gađenje prema svom životinjskom telu i iracionalni strah i neprijateljstvo prema svetu prirode za koji nam je rečeno da nas vreba da bi nam došao glave; tvrdi da bi trebalo da budemo zahvalni za sav napredak koji smo ostvarili jer je, po definiciji, sada i ovde je najbolji trenutak da živimo svoj život.

Podrazumeva se, očigledno, da ma kakvo nezadovoljstvo ili očajanje vas obuzimaju to *mora biti* vaša lična krivica – svakako ne krivica civilizacije u kojoj ste se rodili. Niste dovoljno radili, niste trošili prave proizvode, pili prave dodatke ishrani, držali se pravog režima fizičkih aktivnosti, vozili prava kola, pili dovoljno vode.

Jedan skorašnji članak u *Sajentifik Amerikenu* pruža tipičan primer ovih neohobsovskih pretpostavki, upozoravajući da „naši preci nisu živeli u jedinstvu s prirodom. Priroda se trudila da ih ubije i da ih izgladni nasmrt“. Vidite? Priroda mrzi ljudska bića! Knjiga pod naslovom *Utopija za realiste*, objavljena 2014. godine, počinje ovako: „Počnimo jednom malom lekcijom iz istorije. U prošlosti je sve bilo gore. Približno tokom 99% svetske istorije 99% čovečanstva je bilo siromašno, gladno, prljavo, preplašeno, glupo, bolesno i

ružno.“ Još i ružno? Nedavno objavljeni članak u *Biznis insajderu* počinje rečenicama: „Čovečanstvo se neprekidno kreće napred, a inovacija za inovacijom poboljšava kvalitet života na nivou cele planete... Tehnološki napredak povećao je produktivnost omogućivši radnicima da urade više posla za jedan dan, a to doprinosi većoj količini proizvoda i podstiče privredni rast.“ Takvih primera ima koliko god hoćete i svi pričaju istu priču: pre je sve bilo gore nego što je sada. Zahvaljujući civilizaciji, po našu vrstu sve ide nabolje, i nastavlja da ide nabolje.

Obratimo pažnju na to da Hobsova moćna fraza osuđuje podjednako i spoljašnje uslove života pre nastanka države i unutrašnje osobine samih necivilizovanih stvorenja. Prema ovoj priči, naši preci su bili užasna i očajna bića koja su živela užasan i očajan život. To verovanje da je čovek po prirodi sklon opakosti, surovosti i sumnjičavosti sve dok te sklonosti ne budu obuzdane „civilizujućim“ uticajem autoritarnih institucija izrazito liči na zamisao o prvobitnom grehu – samo marketinški prerusenu u nauku. Kao i u priči o prvobitnom grehu, sva ljudska bića su rođena sa svojevrtnim psihološkim dugom, noseći breme sramote, zgađenosti sobom i sumnje. Ova pogubna besmislica poseduje osobine samoobnavljanja i samoispunjenja: indoktrinirani ovim spletom toksičnih ubeđenja o tome kakvo je stvorenje homo sapijens, možemo da se zateknemo ponašajući se kao ta opaka zverska stvorenja kakva smo učeni da jesmo. Da bismo se oslobodili ponašanja i verovanja koja obnavljaju sukob između naše unutrašnje i spoljašnje prirode, neophodno je da još jednom razmotrimo narativ o večnom napretku, koji prenaglašava dobrobiti koje pruža civilizacija, a prećutkuje koliko one koštaju i odbacuje čak i učtivo izražene sumnje kao svetogrđe.